

GENÇ VE YAŞLI YETİŞKİNDE YAŞ STEREOTİPLERİ

Doç. Dr. SİBEL A. ARKONAÇ

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Ö Z E T

Bu çalışma, Williams, Best ve Saisz'ın (1991) kültürler arası yürüttükleri gençler'in yaşlılık stereotiplerine dair seri araştırmalarında Türkiye bölümünü yürüten Hasan Bacanlı'nın sonuçlarını (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994; Williams, Best ve Saisz, 1991) farklı örneklem ve ilave değişkenler ile yeniden araştırmayı hedeflemiştir. Bu çalışma diğerinden farklı olarak, yetişkin yaşının yetişkin genci algulayışını da bir değişken olarak ele almakta ve genç ile yaşlının kendilerini ve birbirlerini algulayış tarzına bakmaktadır. Genç ve yaşlı toplam 200 denek kullanılmıştır. Genç denek grubunu İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan öğrenciler, yaşlı grubunun deneklerini ise, pilot bir çalışma ile belirlenmiş olan 50-70 yaş arası kadın ve erkek rasgele seçilmiş kişiler oluşturmuştur. Deneklere yaşlılık ve gençlik kavramı ile ilgili, hayattan tatmin olma ile ilgili soru varakalarının yanısıra Akkoyun ve Bacanlı'nın 1988 yılında Türkçeye uyarlamasını yaptıkları (Bacanlı, 1990) 300 itemlik Sıfat Tarama Listesinden genci ve yaşlıyı tarif eden sıfatları işaretlemeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlar, özellikle Bacanlı'dan farklı olarak örneklem grubumuz olan gençlerin ve yanısıra yaşlıların da, yaşlı ve gence dair psikolojik özellikleri göreceli olarak düşük bir düzeyde farklılaştırdığına işaret etmektedir. Bir başka ifade ile bu ayırım bulanaktır.

ABSTRACT

This study aims to replicate the findings of Williams, Best and Saisz's (1991) study in which Hasan Bacanlı was a co-researcher for Turkish data (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994). In present study aging stereotypes of young adults as well as old adults for young and old persons were analyzed together. A total of 200 subjects was used. Young subjects were students from different faculties of Istanbul University. The old subject's age ranges were determined by a pilot study (50-70). The instruments used for the data were 1) Adjective Check List and 2) questionnaire about their life expectancy, life satisfaction and their old and young age ranges. Findings were not replicated properly. The psychological features of the young and the old were differentiated in a low level for both of groups. In other words the differentiation is not clear.

G İ R İ Ő :

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle batı toplumlarında yaşam standardı giderek yükselmiş ve yaşam kalitesi artmıştır. Doğum oranının düşmesi ve ortalama yaşam süresinin de yükselmesi yaşlı nüfusun artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla yaşlanma ve yaşlılık algısı giderek batı toplumlarının en önemli problemi haline gelmiştir.

Bazı standartlar açısından göreceli bir gelişmişliğe sahip Türkiye'nin bu problemi yaygın ve batı toplumlarına benzer bir nitelikte yaşadığı söylenemez. Bununla birlikte hızlı sosyal değişme özellikle büyük şehirlerde gündelik hayat tarzını etkilemektedir. Bu değişimin kaçınılmaz doğal bir sonucu olarak karşımıza geleneksel ile yeni arasında çatışma ve yaşanan belirsizlik çıkmaktadır. Gelenegin cinsiyete ve yaşa dair rol ve beklenti kalıplarının özellikle büyük şehirlerde bulanıklaştığı gözlenmektedir. Gündelik hayat tarzı, sosyo-ekonomik şartların getirdikleri ile birlikte büyük bir hareketlilik yaşamaktadır. Söz gelimi birarada aynı veya yakın mekânda oturan eski geniş aileler özellikle şe-

hırde ana-baba-çocuktan oluşan daha küçük bir model görünümündedir (Kağıtçıbaşı, 1990, 1996). Bu durum Türk geleneğindeki yaşlıya saygı gösterme, yaşlıya aile içersinde bakma ve onu destekleme gibi boyutlardaki normları zorlamaktadır. Giderek daha fazla sayıda yaşlı huzurevlerini tercih etmektedir.

Türkiye'de yaşlılık bir çalışma alanı olarak henüz dikkat çekmeye başlamıştır (Fişek, 1993). Söz gelimi İmamoğlu'nun (İmamoğlu, Kuller, İmamoğlu, Kuller, 1993; İmamoğlu, İmamoğlu, 1994) yaşlıların yaşadıkları çevreyi karşılaştırmalı araştırması, Sunar'ın (1988) üniversite öğrencilerinin yaşlı akrabaları hakkındaki tutumları hakkındaki araştırması birer örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bu konudaki çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır.

Yaşlılık stereotipleri ile ilgili Hasan Bacanlı'nın 1992'de Best ile birlikte yürüttükleri kültürler arası araştırma sonuçları oldukça dikkat çekicidir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994). Bacanlı'nın elde ettiği bulgular Türk gençlerinde yaşlılık algısının diğer ülkeler arasında oldukça özel bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gençler, genç olma kimliklerini yaşlı tarifleri kadar açık bir şekilde tarif edememişlerdir. Yanısıra, kendilerini yaşlı kimliğinde algıladıkları özellikler ile tarif etme eğilimi göstermişlerdir.

Bacanlı'nın bu çalışmasındaki örneklem, kendisinin de ifade ettiği üzere, oldukça sınırlıdır. Denekler Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi ikinci sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. Bu öğrencilerin genelde aile yapıları geleneksel tiptedir. Ayrıca, Üniversite de orta ölçekli bir şehir olan Konya'dadır ve büyük ölçekli şehirlere oranla sosyal değişmeyi çok daha yavaş yaşamaktadır. Büyük metropollerde yaşayan gençlerin veya buralara okumak üzere gelmiş olanlar sosyal değişmeyi çok daha hızlı ve yoğun yaşamaktadırlar. Dolayısıyla yaş ile ilgili stereotiplerinin de buna göre değişeceği düşünülebilir.

Bacanlı'nın çalışması gençlerin kendilerine ve yaşlılara ait stereotipleri üzerine oturmaktadır. Genç ile yaşlının yaş ve yaşlanma ile ilgili stereotipleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kimlik algısı bir boşluk içersinde gelişmez, karşılıklı et-

kileşen bir bütün içerisinde gelişir. Dolayısıyla gence ve yaşlıya dair stereotipler bu gestalt içerisinde birbiri ile ilişkilidir. Bu sebeple yaşlı kişinin genci algılayış tarzı gencin kendini algılayış ile, ve aynı şekilde genç kişinin yaşlıyı algılayış tarzı yaşlının kendini algılayış ile ilişkili olabilir.

Buradaki araştırma Bacanlı'nın araştırmasını tekrarlamayı hedeflemektedir. Bacanlı'nın kullandığı örneklemden farklı olarak, genç ve yaşlı kişilerin genç ve yaşlı kişilerle bağdaştırdıkları stereotipik özellikler araştırılacaktır. Yanısıra her iki yaş grubunun yaş gruplarını tarifleri, kendilerine ait yaşam süreleri ile ilgili beklentileri, yaşlılık ile ilgili düşünceleri araştırılacaktır.

Araştırmada kullanılan yöntem, soru varakaları ve işlemler Bacanlı'nın araştırmasında kullanılanlar ile aynıdır.

Y Ö N T E M

Denekler : Bu araştırmada genç ve yaşlı olmak üzere toplam 200 denek kullanılmıştır. Genç denek grubunu İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat, İletişim ve Eczacılık fakültelerinin üçüncü ve dördüncü sınıflarında okuyan kız (50) ve erkek (50) öğrenciler oluşturmuştur. İstanbul Üniversitesi 40.000 lisans, 20.000 yüksek lisans ve doktora öğrencisi ile Türkiye'nin en büyük üniversitesidir. Üniversite, çok çeşitli sosyo-ekonomik düzeyden ve yine birbirinden çok farklı coğrafi bölgelerden gelen öğrencileri barındırdığından heterojen bir yapı taşımaktadır.

Örneklemin yaşlı grubunu, yaş yayılımı pilot bir çalışma ile belirlenen, 50-70 yaş arası kadın (50) ve erkek (50) random seçilmiş kişiler oluşturmuştur.

Pilot Çalışma : Bu pilot çalışmanın amacı sokaktaki kişinin «yaşlı» dendiğinde kaç yaş arasını anladığını belirlemek amacı ile düzenlenmiştir. Bu sebeple İstanbul'un üç farklı (düşük/orta/yüksek) sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerine gidilmiş ve rasgele toplam 100 kişiye «sizce yaşlı bir kişi kaç yaşları arasındadır?» şeklinde soru yöneltilmiştir. Elde edilen yaş oranlarının ortalaması 50 ile 70 yaş arasının yaşlı olarak görüldüğüne işaret etmiştir.

Soru Varakaları : Bacanlı'nın kullandığı soru varakaları bu araştırmada aynen kullanılmıştır. Bu soru varakaları dört kısımdan oluşmaktadır.

Birincisinde deneklere 'Genç' ve 'yaşlı' olarak adlandırılan kişilerin kaç yaşlar arasında olduklarını belirlemek üzere iki yaş tarifi sorusu sorulmuştur.

İkincisinde denegın Türkiye'deki ortalama insan ömrüne ve kendine ait tahminleri sorulmuştur. Burada deneklerin kendilerine dair beklentilerinin, Türkiye'deki ortalama yaşam süresi beklentilerinden etkileneyeği düşünülmektedir.

Üçüncü grup sorular yaşamdan tatmin olmayı üç şekilde değerlendirilecek biçimde hazırlanmıştır. Birincisinde deneklere en tatmin edici ve üretken yılların hangi yaşlar arası olduğu sorulmuş, ikincisinde ise Hayattan Tatmin Olma İndeksi (Neugarten, Havighurst ve Tobin, 1961) verilmiştir. Bu indeks yaşlılıktaki subjektif iyi olma algısını ölçmede çok sık kullanılan bir skajadır (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994). Yaşlanma hakkında beş olumlu, dört olumsuz olmak üzere toplam dokuz maddeden oluşmuştur. Denekler her bir madde ile ilgili görüşlerini «Kuvvetle katılıyorum» dan «Hiç katılmam»a kadar uzanan altı puanlık bir ölçek kullanarak cevaplamışlardır. Üçüncüsünde deneklere yaşlanma hakkında genel olarak nasıl düşündüklerini, «Çok olumsuz»dan «Çok olumlu»ya kadar uzanan altı puanlık bir ölçeği kullanarak işaret etmeleri söylenmiştir.

Genç ve yaşlılara karşı tutumlar Sıfat Tarama Listesi (Adjective Check List, Gough ve Heilbrun, 1965, 1983) kullanılarak değerlendirilmiştir. Sıfat Tarama Listesi'nin Türkçe'ye uyarlaması Akkoyun ve Bacanlı tarafından 1988 yılında yapılmıştır (Bacanlı, 1990). Deneklere bu sıfat listesinden ayrı ayrı genç ve yaşlı kişileri çağrıştıran sıfatları seçmeleri istenmiştir.

İşlem : Deneklere kendi kültürümüzde yaşlı/genç kişilerin genç/yaşlı kişileri nasıl gördükleri, ve yaşlanma sürecine dair görüşlerin öğrenilmek istendiği talimatı verilmiş ve daha sonra deneklere soru varakası ve sıfat listesi topluca araştırmacının kendisi veya onun denetiminde çalışanlarca verilmiştir. Soru va-

rakalarının tamamlanması yaklaşık 50 dakika sürmüştür. Eksik bırakılan soru varakaları araştırmaya dahil edilmemiştir.

Analiz : Soru varakasına verilen cevaplar genç ve yaşlı denek grubu için ayrı ayrı analize tabii tutulmuştur. Denek grupları arasındaki karşılaştırmada paired sample t-test kullanılmış, denek grubu içersindeki analizler için ise çok yönlü ANOVA kullanılmıştır.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Yaş Tarifleri ve Yaşam Beklentileri

Genç grubunu oluşturan deneklerin % 85'i şehirde büyümüş olup; ekonomik olarak kendilerini orta gelirli sınıfa (% 85) dahil etmektedir. Bu grup, genç olmanın alt sınırını 16 yaş ($m=16.3$; $ss=2.9$), üst sınırını ise 29 yaş ($m=29.2$; $ss=4.4$) olarak tarif etmektedir. Yaşlıları ise 55 yaş ($m=55.1$; $ss=8$) ile 73 yaş ($m=73.1$; $ss=14.2$) arasında tarif etmektedir. Hasan Bacanlı'nın genç grubunu oluşturan denekler yaşlıları ortalama 57 yaşında ($ss=8.3$) tarif ederken yayılımı 35 ile 80 yaş arası olarak göstermiştir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994; Williams, Best ve Saisz, 1991).

Yaşlı grubunu oluşturan deneklerin % 54'ü şehirde, % 46'sı ise köy ve kasabada büyümüş olup; ekonomik olarak kendilerini orta gelirli sınıfta görmektedir (% 82). Bu grup genç olmanın alt sınırını 18 yaş ($m=17.17$; $ss=3.7$), üst sınırını ise 31 yaş ($m=31.2$; $ss=6.6$) olarak tarif etmektedir. Yaşlıyı ise alt sınırdan 55 yaş ($m=55.1$; $ss=0.8$), üst sınırdan 74 yaş ($m=75.2$; $ss=12$) olarak görmektedir.

Yaşlı ve genç denek grubu genç tarifinin alt sınırında anlamlı seviyede farklılaşmaktadır ($t=2.7$ $df=99$ $p<.006$). Gençler bu kategoriyi 16 yaşından, yaşlılar ise 18 yaşından itibaren başlatmaktadır.

Doğal sebeplerle ölecek olsalar bunun kaç yaşlarında olacağını bekledikleri sorulduğunda genç denek grubu bu soruya 67 yaş ($m=67.2$; $ss=10.4$) cevabını verirken, yaşlı denek grubu aynı soruya 74 yaş ($m=74$; $ss=10$) cevabını vermiştir. Genç denek

grubunda anlamlı düzeyde bir cinsiyet farklılaşması görülmektedir ($F(6.7)$ $df=1$; $p<.01$). Kadınlar 65 yaşına kadar ($m=65.2$; $ss=10.3$), erkekler ise 71 yaşına kadar ($m=71.2$; $ss=12.3$) yaşayacaklarını tahmin etmişlerdir. Bu sonuçların aksine Bacanlı'nın denekleri ortalama 62 yaşına kadar ($m=62.1$; $ss=62.1$) yaşayacaklarını belirtmişlerdir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994; Williams, Best ve Saisz, 1991). Ayrıca kadın ve erkek denekler, buradaki araştırmanın tersine kendilerine daha kısa bir ömür biçmişlerdir (erkek=61; kadın=62.8).

Yaşlı grubunu oluşturan kadın ve erkek denekler arasında anlamlı bir düzeyde farklılaşma olmamakla birlikte kadın denekler (76) erkek deneklerden (73) daha uzun yaşayacaklarını belirtmişlerdir ($m=74$; $ss=10$). Genç denekler ile yaşlı denekler arasında ise anlamlı düzeyde bir farklılaşma görülmüştür ($t=4.4$; $df=99$; $p<.000$).

Yaşlı denek grubu Türkiye'deki ölüm yaşını 66 yaş olarak tahmin ederken ($m=65.9$; $ss=7.1$) cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($F(3.5)$ $df=1$; $p<.05$). Kadınlar bu yaşı 67, erkekler ise 65 olarak vermektedir. Bu sonuçların Türkiye'deki gerçek ortalama yaşam süresine ($K=66$ $E=63$) yakın sonuçlar olduğu görülmektedir.

Genç denek grubunun aynı soruya verdiği cevap 62 yaş ($m=62.3$; $ss=6.2$) olurken kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Bu sonuçlar Hasan Bacanlı'nın sonuçları ($m=61.9$) ile paraleldir. Kadınlar 61.5, erkekler 62.8 yaş tahmin etmişlerdir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994; Williams, Best ve Saisz, 1991).

Her iki denek grubunun Türkiye'deki ortalama yaşam süresi ile ilgili tahminleri anlamlı düzeyde birbirinden farklılaşmaktadır ($t= -4.11$; $df=99$; $p<.000$).

Yaşamdan Tatmin Olma

Deneklere en doyurucu ve üretici yılların hangi yaşlar arası olduğu sorulduğunda genç denekler alt sınırlar olarak 22 yaş gösterirken ($m=21.7$; $ss=7.6$), yaşlı denekler 27 ($m=26.8$, $ss=7$)

yaşa işaret etmişlerdir. Bu iki grup arasındaki farklılaşma anlamlı düzeydedir ($t = -5$; $df = 99$; $p < .000$). Üst sınır ise her iki yaş grubunda da 41 yaştır. Hiç bir denek grubunda herhangi bir cinsiyet farklılaşması gözlenmemiştir.

Hasan Bacanlı'nın denekleri ise 30'lu yıllarını ($m = 3.6$; $ss = .70$) en doyurucu yıllar olarak görmüşlerdir (Williams, Best ve Saisz, 1991). Hasan Bacanlı'nın açıklamasına göre denekler 20'li yıllarını meslek edinme ve aile kurma gibi girişimlerle geçirdiklerinden 30'lu yılların verimli ve doyurucu algılamaktadırlar. Şimdiki araştırmanın denekleri ise bu yaşı 20'li yıllardan başlatmışlar ve 40'lı yılların başına kadar uzatmışlardır. Yeni çalışmanın deneklerinin şehir hayatını, diğer araştırmanın deneklerine göre daha hızlı algıladıkları ve bu sebeple üretkenliklerini daha genç yaşlarda algılamaya başladıkları ifade edebilir.

Son soru grubu deneklerin yaşlanma sürecine olan tutumlarına yönelik sorulardan oluşmaktaydı. Genç denekler, tıpkı Bacanlı'nın genç denekleri gibi ($m = 3.74$; $ss = .83$), (Williams, Best ve Saisz, 1991). gelecekteki yaşlılık yılları ile ilgili nötr bir yaklaşım göstermişlerdir ($m = 3.5$; $ss = .48$). Yaşlı grubundaki denekler ise halihazırda içerisinde buldukları bu süreci bir ölçüde olumlu algıladıklarını ifade etmişlerdir ($m = 3.2$; $ss = .49$). Her iki denek grubu arasında yaşlanma sürecine olan tutumları açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşma vardır ($t = 3.7$; $df = 99$; $p < .000$). Buna karşılık her iki denek grubunun genelde yaşlanmaya olan tutumları Likert ölçeğinde farklılaşmamıştır (Gençler $m = 3.73$; $ss = 1.1$; Yaşlılar $m = 3.78$; $ss = 1.4$). Her iki grup da yaşlanma süreci ile ilgili tutumlara nötr tavır içindedir. Bu, Bacanlı'nın bulguları ile paraleldir ($m = 3.7$) (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994).

Sıfat Tarama Listesi

Ortalama ve Varyans Değerleri :

Sıfat listesinde her sıfat maddesinin «yaşlı» cevaplandırılma yüzdesi bulunmuş, daha sonra her maddenin toplam madde yüzdesine oranı hesaplanarak 300 maddelik yüzde listesi oluşturulmuştur. En son olarak da 300 maddenin yaşlı yüzde değerinin ortalaması ve varyansı hesaplanmıştır.

Genç denek grubunun yaşlı % ortalaması 45.7 (ss=24.1) dir. Ortalama 50'nin altında olduğundan madde havuzunun genç yönüne biraz kaydığı görülmektedir. Bacanlı'nın çalışmasında ise bu ortalama 41.4 olup madde havuzunda genç yönüne daha kaymıştır diyebiliriz (Williams, Best ve Saisz, 1991).

Şimdiki çalışmanın genç denek grubunun varyansı 585.6'dır. Bacanlı'nın denek grubunda varyans 929'dur (Williams, Best ve Saisz, 1992). Yüksek bir varyans değeri, yaşlı ve gence dair özelliklerin göreceli olarak yüksek düzeyde farklılaştığına işaret etmektedir. Nitekim Williams, Best ve Saisz'in 1992 deki bu kültürler arası araştırmasında ortak araştırmacı Bacanlı'nın elde ettiği varyans değeri, Portekiz'deki (969), Almanya'daki (983) ve Polonya'daki (1023) sonuçlara yakın düşmektedir (Williams, Best ve Saisz, 1991).

Buna karşılık son çalışmanın varyans değeri, genç denek grubunun yaşlı ve gence dair stereotipleri Bacanlı'nın deneklerine oranla düşük bir düzeyde farklılaştığına işaret etmektedir. Bu sonuç Hindistan (540) ve Galler'de (590) elde edilen değerlere yakındır (Williams, Best ve Saisz, 1992).

Yaşlı denek grubunun yaşlı % ortalaması 53.6 (ss=24.8), varyans 616.4'dür. Bu yüzde ortalaması madde havuzunun yaşlı tarafına biraz kaydığına işaret etmekle birlikte bu pek fazla değildir. Nitekim varyans değeri de genç denek grubunun varyans değerinden çok farklılaşmamaktadır. Dolayısıyla yaşlı denek grubunda da yaşlı ve gence dair stereotipler düşük bir düzeyde farklılaşmaktadır. Bir başka ifade ile her iki denek grubu için genç ve yaşlı stereotiplerindeki ayırım bulanıktır.

Madde Analizi :

Sıfat Listesi'ndeki 300 sığata madde analizi uygulanmıştır. Bir item için gençlerde yaşlı % puanı, yaşlılarda genç % puanı; o maddenin yaşlı/genç frekansının toplam yaşlı ve genç frekanslarına bölümü ile elde edilmiştir. Böylelikle, genç denek grubunda yüksek bir yaşlı % si o maddenin yüksek düzeyde yaşlılara atfedildiğini, yaşlı denek grubunda yüksek bir genç % si yine o maddenin yüksek düzeyde gençlere atfedildiğini göstermektedir.

Maddelerin yüzde puanlarına göre mertebelendirilmesi sonucunda en yüksek % 10 ve en düşük % 10 belirlenmiştir.

TABLO 1A

GENÇ DENEK GRUBUNUN YAŞLI VE GENÇ STEREOTİPLERİ

YENİ ÇALIŞMA		BACANLI'NIN ÇALIŞMASI	
YAŞLI	%Y	YAŞLI	%Y
Geleneksel	95.1	Geleneksel	98.9
Muhafazakar	95.0	Afedici	98.9
Dırdırcı	94.8	Muhafazakar	96.2
Otoriter	93.9	Tedbirli	95.4
Açgözlü	91.3	Asil	95.3
Ağırbaşlı	90.2	Mütehakkim	94.9
		Dikkatli	93.5
		Olgun	93.3
		Tutumlu	92.8
		Değerbilir	92.7
GENÇ	%Y	GENÇ	%Y
Atılğan	1.0	Maceracı	0.0
Enerjik	1.9	Enerjik	0.0
Geleneksel Olmayan	2.2	Pervasız	0.0
Maceracı	3.0	Girişimci	1.2
Uçarı	3.0	Toy	1.2
Asi	3.0	Yaramaz	1.4
Yaramaz	3.5	Geleneksel Olmayan	1.4
Aktif	3.9	Züppe	1.6
Züppe	4.8	Seksi	1.7
Hızlı	5.0	Soytarı	1.8

Tablo 1A'dan da görüleceği üzere genç denek grubunda sadece 6 sıfat yaşlı stereotipi ile birleştirilmiştir (% 90 ve üzerinde puan alan en yüksek % 10). Diğer taraftan 19 sıfat genç stereotipi ile birleştirilmiştir (en düşük % 10 ve daha altında puan alanlar). Bacanlı'nın çalışmasındaki bulgular dikkat çekicidir çünkü

en üst % 10'a 19 sıfat girerken, en düşük % 10'a 62 sıfat girmiştir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994).

Bacanlı'nın çalışması ile şimdiki çalışmada genç ve yaşlı stereotiplerindeki sıfatların % değerlerinin düzeyi dikkat çekicidir. En yüksek % 10'a giren maddeler arasında son çalışmanın bulgularında en yüksek değer 95.1'dir. Bacanlı'nın bulgularında ise bu değer 98.9'dur. Bir diğer ifade ile son çalışmada ilk % 5'e girecek yükseklikte sıfat bulunmamaktadır.

En düşük % 10'na giren maddelere bakıldığında Bacanlı'nın bulgularındaki puanlar 0 ile 1.8 arasında iken bu çalışmada puanlar 1 ile 9.8 arasındadır (Tablo'da sadece en düşük % 10'a giren ilk on maddeye yer verilmiştir). Nitekim en düşük % 10'a giren sıfat sayısı da her iki çalışmada birbirinden oldukça farklıdır. Bu açıdan, Bacanlı'nın genç grubunu oluşturan denekler, son çalışmadaki deneklere göre genç stereotipi ile daha fazla sıfat birleştirmektedir.

Bununla beraber her iki çalışmada da genç grubu oluşturan denekler kendi yaş gruplarının stereotiplerini yaşlı stereotipinden daha iyi açıklayabilmektedirler.

Son çalışmada genç grubu oluşturan denekler, yaşlı stereotipini genelde olumsuz özellikler ile birleştirerek 'geleneksel, muhafazakar, dırdırcı, otoriter ve açgözlü' olarak tanımlamışlardır. Ağırbaşlı oluşları yegâne olumlu özelliktir. Bacanlı'nın çalışmasında ise bu sıfatlar olumlu ve olumsuz olanlar halinde iki gruba ayrılabilir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994). Asil, tedbirli, affedici, dikkatli, olgun, değerbilir, sabırlı sıfatları ile bu grup yaşlı bilge kişi olarak nitelendirilebilir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994). Olumsuz tip ise muhafazakâr, geleneksel, mütehakkim, resmî, katı yürekli sıfatlarıyla nitelendirilebilir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994).

Genç stereotipi ile birleştirilen sıfatlar her iki çalışmada da olumlu ve olumsuz gruplara ayrılacak nitelikte gözükmektedir. Son çalışmada gençler genç olmanın ilerleme-gelişme yönelimli olma özelliği olarak atılganlığı, enerjik olmayı, geleneksel olmamayı, aktif ve hızlı olmayı, çöşkulu, girgir, girişken, ilerleyici ve serbest olmayı görmektedir. Ama bunun yanı sıra, maceracı,

uçarı, asi, yaramaz, züppe, sorumsuz, hayalgücü kuvvetli, hayalperest, seksi olmayı da bu stereotipe yerleştirmektedir. Bacanlı'nın bulguları da buna benzer bir manzara çizmektedir. Bir taraftan ilerleme-gelişme yönelimi, aktif, enerjik, girişimci, geleneksel olmayan, idealist, hızlı, atılgan sıfatları stereotipe bağlanırken, diğer taraftan maceracı, pervâsız, yaramaz, züppe, soytarı, seksi, soytarı, kaba gibi olumsuz sıfatlar da bu stereotipe girmektedir (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994).

Her iki çalışmada da genç stereotipinin birbirine benzer bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir.

Yaşlı denek grubunda 17 sıfat genç stereotipi ile, 8 sıfat yaşlı stereotipi ile birleştirilmiştir (Tablo 1B). En düşük % 10'a giren sıfatlar arasında en düşük değerin 6.1 olması dikkat çekicidir. Genç denek grubunun tersine, yaşlı denek grubu kendisi ile ilgili stereotiplerde, gence dair stereotiplerinde olduğu kadar yoğun bir açıklama gücüne sahip gözükmemektedir.

TABLO 1B

YAŞLI DENEK GRUBUNUN YAŞLI ve GENÇ STEREOTİPLERİ

YAŞLI	%Y	GENÇ	%Y
Muhafazakar	6.1	Züppe	98.6
Olgun	7.6	Asi	96.7
Sabırlı	8	Hızlı	94.8
Otoriter	9.1	Rahat (Gevşek)	94.7
Ağırbaşlı	9.1	Maceraperest	94.1
Dırdırcı	9.7	Yaramaz	93.5
Sakin	9.4	Uçarı	92.7
Geleneksel	9.9	Atılgan	92.1
		Enerjik	91.9
		Sorumsuz	91.9

Bir başka ifade ile kendi yaş grubundan ziyade genç yaş grubunun stereotiplerinde daha açık olabilmektedir. Hızlı, atılgan, enerjik, aktif ve coşkulu gördüğü genci aynı zamanda züppe, asi,

rahat (gevşek), maceraperest, yaramaz, uçarı, sorumsuz, sabırsız, düşünmeden davranan, geleneksel olmayan, gürültülü ve soytarı olarak nitelendirmektedir.

Genç denek grubunun genç stereotipleri ile karşılaştırsak, olumlu ve olumsuz özelliklerde her ikisinin de benzer bir stereotipik algıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Yaşlı denek grubunun yaşlı stereotipi ile birleştirdiği sıfatları iki grupta ele almak mümkün gözükmemektedir. Birincisi, Bacanlı'nın genç denek grubunun yaşlı stereotiplemesindeki bilge yaşlı kişi tiplemesine benzemektedir : Olgun, sabırlı, ağırbaşlı ve sakin. Diğerleri ise muhafazakar, otoriter ve geleneksel sıfatları ile her iki çalışmanın genç denek grubunun yaşlı stereotiplemesini çizen otoriter yaşlı kişi tipine benzemektedir.

Ego Durum Analizi (Ego States Analysis) :

Yaş stereotiplerinin sıfat verileri, Transactional Analiz Teorisinin beş işlevsel ego durumuna göre özetleyen bir sistem kullanılarak yeniden puanlanmıştır. Bu beş işlevsel ego durumu şunlardan oluşmaktadır :

- 1) Eleştirici Ana-baba (kontrol eden, kişiliğin eleştirisel kısmı),
- 2) Koruyucu Ana-baba (koruyan, bakan),
- 3) Yetişkin (mantıklı, problem çözücü),
- 4) Serbest Çocuk (doğal, spontan),
- 5) Uymuş çocuk (kurallara uyma, kendini sınırlama eğilimi).

Her sıfatın her ego durumu ölçeği için ayrı bir puanı bulunmaktadır. Beş ego durumu için işaretlenen sıfatların değerleri toplanıp, sonra beş ölçeğin toplam puanları belli katsayılara bölünmüştür. Daha sonra, bu beş bölünme sonucunda elde edilen puanlar toplanarak bir genel toplam bulunmuş, en sonra da her bölme sonucunun elde edilen bu genel toplama oranı alınarak ego durumu puanı belirlenmiştir (Bacanlı, 1990).

Genç denek grubunda yaşlı stereotipi, genç stereotipine göre Eleştirici Anababa'da (EAB), Koruyucu Anababa'da (KAB) ve Yetişkin'de (Y) daha yüksek, Serbest Çocuk'ta (SÇ) ise daha düşük puanlar almıştır (Tablo 2).

TABLO : 2

**GENÇ DENEK GRUBUNDA GENÇ VE YAŞLI
STEREOTİPLERİNİN TRANSACTIONAL ANALYSIS EGO
DURUM ORTALAMALARI**

	BACANLI'NIN BULGULARI			YENİ BULGULAR			FARK	
	YAŞLI	GENÇ	Y-G	YAŞLI	GENÇ	Y-G	YAŞLI	GENÇ
EAB	17.4	18.8	-1.4	20.5	18.2	2.3	-3.1	0.6
KAB	23.1	16.6	6.4	22.8	19.3	3.5	0.3	-2.7
Y	22.9	16.5	6.4	21.5	19.5	2	1.4	-3
SÇ	20.7	28	-7.3	15.5	23.5	-8	5.2	4.5
UÇ	15.7	19.9	-4.1	19.3	19.2	0.1	-3.6	0.7

Uymuş Çocuk'ta (UÇ) ise puanlar birbirine çok yakındır. Dolayısıyla, yaşlılar gençlerden daha kontrol edici, koruyucu ve rasyonel olarak düşünülürken gençler çok daha doğal ve spontan olarak düşünülmektedir. Kurallara uymak, kendini kısıtlamak açısından genç ile yaşlı stereotipleri arasında pek fark görülmemiştir.

Bacanlı'mın bulgularında (Bacanlı, Ahokas ve Best, 1994), yaşlı stereotipi genç stereotipine göre Koruyucu Anababa'da (KAB) ve Yetişkin'de (Y) daha yüksek, Serbest Çocuk (SÇ) ve Uymuş Çocuk'da (UÇ) daha düşük puanlara sahiptir. Dolayısıyla yaşlılar gençlerden daha koruyucu rasyonel görülürken gençler çok daha büyük bir spontanlık ve uyum içerisinde daha çocuksu görülmüştür.

İlk çalışma ile son çalışma karşılaştırıldığında yaşlılara dair stereotiplerin ilk çalışmada serbest çocuk'ta daha yüksek bir spontanlık puanına, son çalışmanın ise eleştirici anababa'da daha kontrol edici ve eleştiren puanına ve Uymuş Çocuk'ta daha kurallara uyma ve kendini sınırlama eğilimi puanlarına işaret ettiği görülmektedir. Diğer taraftan genç olmaya dair stereotiplerin

ise son çalışmada yetişkin'de rasyonel olma ve Koruyucu Anababa'da koruyucu olma puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Serbest çocukta spontanlık puanı ikinci çalışmada birinci çalışmaya göre daha düşüktür. Nitekim aynı ego durumunda yine ikinci çalışma yaşlı stereotiplerinde de düşük bir spontan olma puanına sahiptir.

Özetle Bacanlı'nın çalışmasında yaşlı imajı son çalışmaya göre daha spontan (yüksek SÇ), daha az eleştirici (düşük EAB) ve daha az kurallara uyan (düşük UÇ), daha rasyonel (yüksek Y) kişi manzarası çizmektedir. İlk çalışmadaki genç imajı son çalışmaya göre daha spontan (yüksek SÇ), daha az rasyonel (düşük Y) ve daha az koruyucu (düşük KAB) bir kişi manzarası çizmektedir.

Yaşlı denek grubunun yaşlı stereotipi, genç stereotipine göre Koruyucu Anababa'da (KAB), Yetişkin'de (Y) daha yüksek, Serbest Çocuk (SÇ) ve Uymuş Çocuk'ta (UÇ) daha düşüktür. Eleştirici Anababa'da (EAB) ise puanlar aynıdır (Tablo 3).

TABLO : 3

YAŞLI DENEK GRUBUNDA GENÇ VE YAŞLI
STEREOTİPLERİNİN TRANSACTIONAL ANALYSIS EGO
DURUM ORTALAMALARI

	YAŞLI	GENÇ	Y-G	GENÇ GRUBUNDAN FARKI	
				YAŞLI	GENÇ
EAB	19.2	19.2	—	—1.3	1
KAB	23.7	18.3	5.4	0.9	—1
Y	22.7	18.9	3.8	1.2	—0.6
SÇ	15.8	23.5	—7.7	0.3	—
UÇ	18.3	19.7	—1.4	—1	0.5

Dolayısıyla yaşlı denek grubu yaşlıları gençlerden daha koruyucu ve rasyonel olarak düşünürken gençleri çok daha doğal ve spontan düşünmektedirler. Kurallara uymak, kendini kısıtlamak açısından genç ile yaşlı stereotipleri arasındaki fark ise gençler yönünde görülmektedir.

Her iki denek grubunu karşılaştırsak : yaşlı grubun yaşlı stereotipi genç grubun yaşlıyı görüşünden daha rasyonel (yüksek Y), daha koruyucu ve bakan (yüksek KAB), ve çok daha az eleştirici (düşük EAB) ve daha az kuralcıdır (düşük UÇ). Yaşlı grubun genç stereotipi, genç grubun genç stereotipine göre daha eleştirici (yüksek EAB), daha az koruyan ve bakan (düşük KAB), rasyonelliği daha az (düşük Y) ve biraz daha kuralcıdır (yüksek UÇ). Spontan oluş açısından arada bir fark gözükmemektedir.

GENEL TARTIŞMA

1. Bu çalışmada genç deneklerin genç ve yaşlı stereotiplerinin birbirinden farklılaşma düzeyleri düşüktür. Bacanlı'nın genç denekleri ile karşılaştırıldığında, bu çalışmanın genç denek grubundaki farklılaşma düzeyi daha da düşüktür. Bu düşük farklılaşma denek gruplarının yaş stereotiplerine dair ayırımlarının açık olmadığına, bir başka ifade ile ayırımlarının bulanık olduğuna işaret etmektedir.

Her iki çalışmada genç denekler şehirde büyüdülerini beyan etmişlerdir. Fakat yaşadıkları şehrin hangisi olduğu dolayısıyla da ne tip ölçekli bir şehir olduğu kontrol edilmemiştir. Diğer taraftan denek grupları her iki çalışmada yaşları açısından farklılık göstermektedir. Birinci çalışmada denekler Konya Eğitim Fakültesi'nin ikinci sınıf öğrencileridir. Son çalışmada ise İstanbul Üniversitesi'nin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileridir. Bu öğrenciler genellikle 20-21 yaş arasındadır. Yaş değişkeninin tek başına belirleyiciliğinden ziyade, İstanbul gibi bir şehirde yaşama tecrübesinin etkili olduğu düşünülebilir. Hızlı şehirleşmenin ve sosyal değişimin sürdüğü bir şehirde oturuyor olmak, aynı süreci çok daha yavaş yaşayan, çok daha muhafazakar bir şehir olan Konya'ya göre daha belirleyici olabilir. Dolayısıyla bu araştırmanın şehirleşme ve sosyal değişim faktörünü gözönüne alarak tekrarlanması yerinde olacaktır.

Son çalışmada yaşlı denek grubunun genç-yaşlı stereotipleri, genç gruba göre biraz farklılaşmakla birlikte varyans değeri düşüktür. Denekler kasabada büyüdüklarını beyan etmiş olmakla birlikte bu değişkenin tek başına belirleyiciliği şüphelidir. Tür-

kiye'de özellikle büyük şehirlerde yaşanan sosyal değişmeye, devletin ve toplumun çağdaşlaşma - batılılaşma anlayışı ile ilgili kavramlarının da eşlik ettiğini söyleyebiliriz. Ortaya gelen her 'yeni' ve 'modern' olan genç olanla, eski ve geleneksel olanın genç olmayan ile bağdaştırılma eğilimi gözlenmektedir. Dolayısıyla, değişen değerlerde bir genç modeli, yaşlı modelinden daha belirgin görünmektedir. Nitekim;

2. her iki denek grubu da yaşlı stereotipi hakkında genç stereotipinden daha az şey söyleyebilmektedir. Genç olanın yaşlı olmayı henüz yaşamadığı aklı gelse de yaşlı için kendini tarifte güçlük çekmek, toplumun değişen değerlerinde kendine ait olanı bulamaması ile açıklanabilir.

Bacanlı'nın genç denekleri genç ve yaşlı stereotiplerini hem oldukça yüksek düzeyde farklılaştırmakta hem de bu stereotiplere oldukça fazla sayıda özellik bağlamaktadır. Araştırmanın Konya'da yapıldığı hatırlanacak olursa sosyal değişimin ve hızının önemli bir değişken olduğu anlaşılacaktır. Bununla birlikte,

3. son çalışmanın genç ve yaşlı imajlarında (ego durumlarının analizi), göreceli de olsa, karşılıklı bir anlaşma eğilimi gözlenmektedir.

Genç denek grubu ile yaşlı denek grubunun yaşlı imajı, genç için yaşlıyı daha eleştireci ve kuralcı görmesinin dışında aynı yöndedir. Koruyan, bakan, doğal ama rasyonel davranan yaşlı kişi.

Bacanlı'nın çalışmasındaki yaşlı imajı ile karşılaştırıldığında son çalışmanın genç denek grubunun yaşlı imajı biraz kutuplaşmaktadır. Eleştireciliği ve kuralcı oluşu artmakta, doğallığı azalmaktadır. Muhtemelen İstanbul'lu deneklere oranla Konya'lı denekler yaşlıların eleştireci ve kuralcı oluşlarını daha normatif görmektedir.

Son çalışmada her iki denek grubu da genç imajının doğallığında hemfikir gözükmektedir. Gençlerin genç imajı daha koruyucu ve daha az eleştiren bir kişi iken, yaşlı denek grubuna göre gençlerin eleştireciliği kendi eleştireciliklerinden daha fazla, buna karşılık koruyuculukları daha azdır.

Bu bulgu muhtemelen yaşlılar ile gençler arasındaki evrensel kuşak çatışmasını yansıtmaktadır.

İki çalışmanın bulguları arasındaki karşılaştırma yaş ile ilgili stereotiplerin araştırılmasında sosyal değişme faktörünün mutlaka gözönünde tutulması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla genel bir köy - kasaba - şehir farklılaşmasının yanında sosyal değişmeyi değişik hız ve kalitelerde yaşayan, (söz gelimi gecekondulaşma veya ekonomik önem kazanmaya başlayan yeni şehirler) bölgelerde/şehirlerde bu tip araştırmaların yoğunluk kazanması bize ayrıntılı bilgiler sağlayacaktır.

Ayrıca, her iki yaş grubunun kullandığı stereotiplerin o grup için ne anlama geldiğinin ve bu anlamların hangi bağlamlarda kullanıldığı ve nasıl bir değişiklik gösterdiğinin de araştırılması gerekmektedir. İçeriğin süreç ile etkileşimi gözönüne alınacak olursa, içerik temelli araştırmalar bize kuşak çatışmalarının niteliği kadar, sosyal değişme ve onun getirdiği sosyal çatışmanın niteliği hakkında da bir fikir verebilir.

K A Y N A K Ç A

- Bacanlı, H. (1990). Sifat Tarama Listesi El Kitabı (ACI Manual). Konya.
- Bacanlı, H.; Ahokas, M. ve Best, D. L. (1994). Stereotypes of Old Adults in Turkey and Finland. A. Boucy, F. von de Vijver, Boski ve Schmitz (Ed.) *Journeys Into Cross - Cultural Psychology : Selected Papers From the 11. International Conference of the International Association for Cross Cultural Psychology* Amsterdam Swets & Zeitlinger.
- Fişek, G. (1993). Life in Turkey. L. L. Adler (Ed.), *International Handbook on Gender Roles* Greenwood Publication Group.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross cultural perspective : a model of change. F. Berman (Ed.) *Nebraska symposium on motivation*. No : 37, Nebraska, Nebraska University Press.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996) Family and Human Development Across Cultures. LEA.
- İmamoğlu, O., R., İmamoğlu, V. (1994). Life situations and attitudes of the Turkish elderly towards institutional living within a cross-cultural perspective. *Journal of Gerontology Psychological Sciences*.
- İmamoğlu, O., Kuller, R., İmamoğlu, V., Kuller, O. (1993). The social psychological worlds of Swedes and Turks in and around retirement. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 24, 26-41.
- Neugarten, B., Havighurst, R., ve Tobin, S. (1961). The measure of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16, 134-143.
- Sunar, D. (1988). Attitudes of Turkish students toward elderly relatives. *Journal of Cross - Cultural Gerontology*, 3, 41-52.
- Williams, J. E., Best, D., ve Saiz, J. L. (1991). Age stereotypes viewed cross culturally : a first report. *Regional Meeting of the International Association for Cross Cultural Psychology*, July 1991 Debrecen Hungary.

NOTLAR

Bu çalışma Psikoloji'de Araştırmayı ve Uygulamayı Teşvik Vakfı'nın 1994 yılında verdiği mali destek ile gerçekleştirilmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde ilk fikri veren ve makalenin yazılmasında görüşlerinden çok faydalandığım değerli meslekdaşım Hasan Bacanlı'ya, bilgisayar işlemlerindeki değerli yardımlarından dolayı Rahmi Şakar'a ve verileri toplamamda bana yardımcı olan öğrencilerime çok teşekkür ederim.